

KRISTENDOMEN OCH KRIGET

NÅGRA TANKAR INFÖR FINLANDS ÖDE

Av professor KNUT B. WESTMAN, Uppsala

OM MAN lyssnar till vad de kristna rösterna hos oss för närvarande ha att säga om krigets problem, som plötsligt kommit oss så nära och fått en så brännande aktualitet, så finner man utan svårighet, att uttalandena mestadels ligga efter endera av två tankelinjer. Å ena sidan ha vi den spontana reaktionen till förmån för Finlands hjältemodiga kamp, som är en kamp med gott samvete för hem och fosterland, tro och kristen kultur. Det är vår självklara plikt att giva finnarna vårt stöd; deras strid är också vår strid. Å andra sidan har man den starka känslan, att en kristen alltid är kallad att arbeta för fred, försonlighet, samförstånd, och att kriget i och för sig är en ohygglighet, en meningslöshet. Kristendomen är och förbliver kärlekens religion. Den nordiska kristenheten måste i denna tid särskilt ha en folkförsonande uppgift.

Det blir kanske i mångens själ en viss konflikt mellan dessa båda tankegångar. Mången tycker sig väl dock finna, att båda var för sig äro riktiga. Man frågar sig, om och hur de kunna ses i sammanhang. Vi behöva se vår väg så klart och fast som det någonsin är möjligt — hålla fast de stora och eviga grundsanningarna och finna deras rätta tillämpning även i denna månads aktuella händelseförlopp.

*

Det skadar inte att först lägga märke till, huru de finska kristna själva se saken. Den finska fromheten har fått en stark prägel av 1800-talets väckelseriktningar, som utgöra en bred och stark folkrörelse, fortlevande med rikt liv ända in i nuet. Denna fromhet är kanske något tyngre och mörkare i färgen än väckelserna

merendels varit i Sverige. Mestadels har den hållit fast vid kyrkan och endast i ringa grad bildat frikyrkor. Finlands öde har genom århundradena varit hårdare än vårt. Man tycker sig i dess religiösa liv under väckelsens skikt ganska nära urskilja granitgrunden av 1600-talets fromhet, och erinrar sig att storhetstidens svenska psalmbok av 1695 var gällande i Finland ända till 1886. Man är på konservativare mark, den äldre protestantismens tankevärld har levat starkare kvar där än på denna sidan om Bottenhavet.

Biskop Aleksi Lehtonen i Tammerfors är en god representant för den finska fromheten. Han är en yngre man, välkänd även utom sitt lands gränser som deltagare i den kristna studentrörelsen och den ekumeniska rörelsen. Han talade i Stockholms Storkyrka på aftonen den ödesdigra 30 november tillsammans med de övriga nordiska ländernas kyrkoledare flärdfritt, anspråkslöst och rakt på sak om den storm, som samma dag brutit lös över hans fosterland. I en sådan tid, sade han, blir det prövat om huset är byggt på sanden eller på hälleberget. »Många kristna i Finland ha i denna bistra tid fått som ett budskap från evighetens värld: Frukta icke och var icke förfärad, ty till sist finns det endast en stormakt i livet, rättfärdigheten. I all orättfärdighet finns en förstörande faktor, dess styrka är ihålig.»

Det är lätt att se, att denna tro på rättfärdigheten och på Finlands rättfärdiga sak är ett väsentligt inslag i det finska folkets storartade kraftutveckling. Man har blivit orättfärdigt anfallen. Därför strider man med känsla av att ha rätten på sin sida.

Gives det rättfärdiga krig? När har ett folk legitim anledning att gripa till vapen? Svar: när det blir föremål för ett oprovo- cerat angrepp.

Denna ståndpunkt har utförligt framställts och motiverats av Luther. I sin skrift »Von weltlicher Obrigkeit, wie weit man ihr Gehorsam schuldig sei» (1523) hade denne utvecklat överhetens gudomliga uppdrag gent emot svärmeandarnas försök — motsvarande Tolstojs i senare tid — att vinna en högsta regel för hela samhällslivet i Jesu ord om att man icke skall stå det onda emot. En kristen skall vara villig att uppge sin rätt för sin egen del. Bestode hela världen av riktiga kristna, så behövdes inga krig. »Där all orätt lides och idel rätt göres, där göres ej behov av tvist, hat, domstol, domare, straff, rätt eller svärd.» Men i den värld där vi leva, där det finns flera onda än fromma, där måste det

världsliga regementet föra svärdet i den borgerliga rättfärdighetens tjänst för att skaffa frid till det yttre, straffa förbrytare och avvärja anfall. Och emedan detta göres till nästans gagn, skall den kristne också vara därutinnan villigt behjälplig. Gränsen för överhetens myndighet ligger däruti, att den icke sträcker sig över själarna: samvetsfrihetens grundsats göres här gällande.

I en senare skrift »Ob Kriegsleute auch in seligem Stande sein können» (1526) tar Luther av en särskild anledning direkt upp krigets problem. Kriget är för honom en högeligen allvarlig sak. Fromma kristna glädja sig icke åt något mord, icke heller åt sina fienders olycka. Det skall allvarsamma skäl till för att giva sig i krig. Att överfalla grannen av krigslust är djävulskt. Endast till skydd för undersåtarna må överheten draga svärdet. Det blir ett påtvunget krig, när det inte hjälper, om man erbjuder sig till rätt och fördrag, utan grannen ändock angriper. Då kan ock den enskilde med gott samvete gå åstad till svärdets ämbete. Befälhavarens uppmuntringstal till soldaterna före drabbningen, sådant Luther tänker sig det, och den enskilde krigarens bön, då han därefter befäller sig i Guds hand, äro korta och kärnfulla texter, fyllda av ödmjukhet och frimodighet.

Luthers vägledning är klar och enkel. Försvarskrig är berättigat. Drager överheten svärdet mot ett orättfärdigt överfall, kan undersåten med lugnt samvete gå ut och göra sin plikt. Han tjänar då därmed ytterst rättfärdighetens och fredens sak. Med det demokratiska styrelsesättet är staten icke längre en blott överhetsstat i samma mening som på Luthers tid; medborgarnas ansvar för statsledningen har vidgats. Men saken är därmed icke i det väsentliga ändrad. Finnen återfinner i denna tankegång utan svårighet sin enkla plikt i dag. Han går i strid med lugnt medvetande om en rättvis sak.

Och även för oss är saken klar. Man kan icke undandraga sig att hjälpa en broder i nöd, då hela saken angår en så nära som ärkebiskop Eidem uttryckte det i sitt brev till Finlands ärkebiskop Kaila: »Eder ofärd är vår ofärd. Eder räddning är vår räddning.»

*

Så långt den förra tankelinjen. Men nu komma vi till den senare.

Under det sista kvartseket har ett helt nytt kapitel i etiken, både den humana och den kristna, varit under arbete både teoretiskt och praktiskt — kapitlet om den internationella rätten och

vad därtill hör. Tidigare voro väl dessa frågor stundom berörda, men dock inte mycket beaktade; nu ha de ofta stått i diskussionens medelpunkt. Lagar kan man förbättra, allt efter som den allmänna rättsuppfattningen stadgas i en ny riktning. Blodshämnd och slaveri ha avskaffats. Skulle man inte kunna avskaffa också kriget eller åtminstone göra det sällsyntare genom en ordentlig rättsprocedur, stödd på en internationell överstatlig organisation? Nationernas Förbund kom till stånd. Frid och folkförsoning tycktes vara inom räckhåll.

Kyrkorna hade under 1800-talet mycket litet befattat sig med den dåtida fredsrörelsen — undantag utgjorde endast några smärre grupper, såsom t. ex. kväkarna. Men på 1900-talet åstadkom den ekumeniska rörelsen härutinnan en avsevärd ändring. Kristenhetens splittring, icke minst på missionsfältet, gjorde en rörelse för kristenhetens enande nödvändig. Edinburghmötet 1910 föregick världskriget och Nationernas Förbund. Kyrkorna fingo en egen enhetsrörelse, som tog flera olika former. Den livligare inbördes kontakten dem emellan kunde ej annat än stärka övertygelsen, att den kristne måste känna sig särskilt kallad att göra en insats i arbetet för fred och folkförsoning. Borde inte fredssaken i eminent mening anses som en kristen sak? Nathan Söderblom gjorde med makten av sitt geni och sin brinnande själs hänförelse appeller i denna riktning till det kristna samvetet. Och han vann mycket gehör: folkförsoningsarbetet är ju en direkt tillämpning av det kristna kärleksbudet.

Men 20-talets förhoppningar bleknade på 30-talet. Nationernas Förbund hade från början seglat med Versailles' lik i lasten, och dess maktlöshet blev under stormakternas intressekamp allt mer uppenbar. Den allmänna rättsuppfattningen var under sådana förhållanden icke villig att släppa efter på den egna statens suveränitet till förmån för en så litet konsoliderad överstatlig organisation. Hur går det alltså med det nya kapitlet i etiken? Kan lojaliteten mot mänskligheten verkligen göras gällande såsom en övergripande instans gent emot kärleken till det egna folket?

Det finns nog fredsvänner, som trots alla desillusioner hålla fast vid sina ideal, och som än ytterligare hänvisa till, att just den oerhörda påfrestningen och riskerna för alla parter i det nya stor-kriget måste framtvunga något nytt försök till allmän världsorganisation såsom enda alternativ till kulturens totala skövling.

Låt oss hoppas, att de få rätt. Kristna människor ha i alla fall

all anledning att stödja ärliga strävanden i denna riktning, och ha dessutom en uppmuntran i det faktum, att ekumeniken visar sig vara byggd på en solidare grund än Nationernas Förbund. Kyrkornas samlingsrörelse vilar på gemenskapen i trons centrala grundfakta, en gemenskap som visar sig mycket påtaglig i trots av alla skiljeläror. Just emedan de kristna komma i betryck på många håll i en värld av rasande nationalismer, framstår kristendomens universalitet och de kristnas samhörighet så mycket tydligare. Man kan finna många bevis härpå t. ex. i samband med den senaste världsmissionskonferensen i Indien. Hur det än må gå med världens organisation — det finns i alla fall ett brödraskap i Kristus, som har sina adepter i alla kyrkor i världens alla länder.

Nu har det emellertid under reaktionen mot internationalismen också funnits mycket allvarliga kristna röster, som ha sagt ungefär så här. Hur kan man egentligen vänta sig, att stater skola handla kristligt? Det finns inte och har aldrig funnits något kristet folk eller någon kristen stat. Den kristna kultur, som man här i Västerlandet brukade berömma sig av, har alltid varit en illusion och är i alla händelser nu upplöst och sönderfrätt. Allt mänskligt är under Guds dom. All mänsklig rättfärdighet är ett fläckat kläde. Något annat är icke att vänta.

Man stryker alltså härmed ur den kristna etiken icke allenast det något trevande nya kapitlet om den internationella rätten utan även det gamla lutherska kapitlet om staten. Det tycks som om den kristnes väg efter denna tankegång antingen måste bli en negativ inställning, en isolering från folkets liv, eller också ett medlöperi med allt som kan sägas ligga i folkets intresse, även t. ex. ett orättfärdigt angrepp, eftersom ju staten ändå inte kan handla kristligt.

Men hela resonemanget är uppenbarligen något förhastat. Naturligtvis är det sant, att det aldrig funnits någon helt kristen stat. Det visste ju även Luther mycket väl. Och ingen kunde klargöra så tydligt som han, att ingen mänsklig rättfärdighet gäller inför Gud. Men det hindrade honom ingalunda att uppskatta statens betydelse för upprätthållande av fred och ordning och yttre borgerlig rättfärdighet. Den nutida staten med sin välfärdspolitik och sin utvidgning av det medborgerliga ansvaret har obestriddligen i några hänseenden påverkats mer av kristna ideal än staten på Luthers tid. Det är alls inte orimligt att tala om en kristen

kultur — man behöver endast jämföra Finland med Ryssland för att inse det; men man måste givetvis vara medveten om, att detta uttryck användes i en relativ mening.

Hur mycket Västerlandets odling med alla sina mycket stora brister dock har kristendomen att tacka för, det kan man snart se, om man sätter sig in i hur en icke-kristen kultur är beskaffad. Men denna vår kristna kultur har aldrig varit färdig eller fullkomlig eller oförstörbar, den har alltid varit en strävan, en approximation, i det att en serie av kristna inslag, starkare eller svagare, genom generationerna ha modifierat seder, lagar, uppfattningar och tänkesätt. Återslag ha förekommit, vinster och förluster ha växlat, eftersom det goda och det onda alltid ligga i strid — och du och jag alltid äro inblandade i striden, så att våra segrar eller nederlag flytta frontlinjerna framåt eller tillbaka med insatser som verka i trängre eller vidare kretsar.

Biskop Lehtonen yttrade sig klart i denna riktning i sitt tal i Storkyrkan. »För ett frimodigt sinnelag», sade han, »fordras rent samvete. I den mån en nation underordnar sina nationella ideal under rättfärdighetens krav och de enskilda sluta att kompromissa i sitt eget liv, i samma mån får nationen kraft.» Och hans tal klingade ut i en varm vädjan om behovet av samvetsmänniskor, en appell till ny gudsöverlåtelse och gudsförtröstan.

Här fanns varken självberöm å det egna folkets vägnar, ej heller hat och bitterhet mot motståndaren. Sådan måste en kristens hållning vara även i en krigisk konflikt. Luther kommer i sina tankar om kriget även in på synpunkter av detta slag. Det gäller kriget mot turkarna (»Vom Kriege wider die Türken», 1529). Turken var en svår och farlig fiende, som drog till anfall med grymhet och rovlystnad. Han var därtill otrogen, han var Kristi fiende och ville under sitt herravälde icke tillåta evangelii predikan. Mot honom måste man strida. Men vilka skola strida? Två skola strida, säger Luther: Christianus och Carolus. De kristna skola strida med bot och bättring och trogna förböner, att detta Guds gissel må tagas ifrån oss. Och därtill skall kejsar Karl, den världsliga överheten, med allas bistånd gripa till svärdet och avslå anfallet — icke för att vinna ära och gods, icke av vrede och hämndlystnad, icke heller för att utrota turkens tro, utan av plikt för att avvärja det orättfärdiga angreppet. Ett heligt krig, ett korståg, ett religionskrig vill Luther icke veta av. Han menar, att tro icke kan utrotas med vapen, och att korstågen mot muhammedanerna

med alla sina avlater ha falskt förgyllt upp kriget till en grad av »helighet», som det icke äger.

Att aktivt stödja Finland behöver ej betyda hat mot det ryska folket. Öster om Finland går en av Europas skarpaste kulturgränser, den medeltida gränsen mellan den romerska och den grekiska kristendomstypen. Vi ha en gång kristnat finnarna och därmed ställt dem på den västerländska sidan av gränsen; sedan ha vi jämte dem ofta haft att strida vid denna gräns under de senaste sju århundradena. Kulturkillränsen skärptes genom att Ryssland länge levde under mongolerna och lärde av dem, och vidare genom att vi på vår sida upplevde reformationen, varav Ryssland blev oberört. Hos oss och finnarna blev marxismen ett inslag i den på germansk medborgarfrihet vilande demokratien, hos ryssarna blev den diktatur och gudlöshet. Klyftan har alltså under tidernas gång förblivit öppen.

Men 1800-talets stora ryska författare ha gjort det för västerlänningen mera möjligt att förstå ryssen som människa, med de underliga motsättningarna i hans väsen, och ekumeniken har givit oss någon kontakt med den ryska fromheten. Kanske erinrar sig någon Dostojevskis fascinerande teckning av bröderna Karamazov: Ivan berömmar sig av sin vetenskapliga bildning och sin effektivitet, men han är tillika gudlös och hänsynslös. Det är han som nu för det stora ordet. Aljoscha, den fromme, anspråkslöse, stillsamt verksamme yngre brodern, Dostojevskis älsklingsgestalt, får nu leva i betryck eller i landsflykt. Skall han komma tillbaka en dag och Ryssland återtaga sin plats i den europeiska kulturgemenskapen?

Det är fåfängt att spekulera över framtiden. Men visst är, att den kristna tron icke ger utrymme åt hatet ens i ett rättmätigt krig. Nutidens underliga ideologier och religionssurrogat omkläda folket, klassen eller rasen med mer eller mindre gudomliga attribut. Men medan miljonhärarna mobiliserats till höger och vänster, ha de totalitära ideologiernas kredit och attraktionsförmåga hastigt sjunkit mot nollpunkten. Vem ansluter sig numera till dem av inre övertygelse? Klassgudar, folkgudar, rasgudar äro för små gudar. De kunna inte göra mer än splittra och sönderriva mänskligheten. Låt dem fortsätta med sin gärning att egga till hat, förakt, förtryck — och det är inte svårt att räkna ut vad som blir mänsklighetens öde.

*

Försoning måste uppenbarligen komma från något håll. Varifrån? Kristendomen är alltfört universalismens och kärlekens religion. Enligt dess sätt att se må klasser, nationer, raser, kulturer vara olika och ha olika gåvor och uppgifter, men de äro därför icke dömda att beständigt bekämpa varandra. Enligt Guds plan skola de medarbeta till det helas bästa med sina olika gåvor.

Ett storslaget perspektiv — men mycket avlägset, säger man kanske. Helt visst! Men Guds rike ger oss en mångfald uppgifter här och nu, till var och en. Den religiösa förnyelsen, som Lehtonen talade om, skulle betyda, att den kristna underströmmen i vår odling skulle åter träda starkare i dagen. Det har ju tyckts, att den varit på väg att utsina, i det att avkristningen, sekulariseringen gjort framsteg decennium för decennium. Men många tvivla nu på att sekulariseringen är visdomens sista ord. Dess argument och dess resultat äro inte särskilt imponerande. Var realist, hette det, låt himlen vara och ägna kraften åt jorden! Gott, det har skett — och vi drunkna i ett hav av materialism, maktlystnad och orättfärdighet. På Kalmar rådhus, byggt på 1600-talet mitt emot domkyrkan, står en latinsk sentens: *Pietate sublata justitia tollitur*, d. ä. Tar man bort fromheten, så tar man också bort rättvisan. Det är en sats, som är värd att begrunda. Och med Augustinus kunde man fortsätta: *Remota igitur justitia, quid sunt regna nisi magna latrocinia?* d. ä. När nu rättvisan är borta, vad äro staterna annat än stora rövarband?

Kanske det alltså kunde vara skäl att försöka med en annan levnadsregel: Var sann realist, öppna dörren för himlens krafter, de enda som räcka till för att folken äntligen en gång måtte pånyttfödas! Men andliga rörelser kunna icke framkallas på kommando. En religiös förnyelse kommer, när enskilda hjärtan här och där skakas upp ur den vanda likgiltigheten och skicka sin längtan, sina böner, sitt hopp mot höjden i vända över egen och andras ytlighet, synd, rotlöshet och offrande åt tidens gudar. Kanske behövs det att nödens vattuflod svämmar in, spolat bort ytskikten och lägger berggrunden på nytt i dagen. När folk och riket vackla, upptäcker tron ett rike, som icke kan bävas. Från pliktens hårda möda under de svåraste förhållanden eller från förtvivlan över ett hopplöst söndertrasat liv söker blicken sig upp till ett kors. Från den som hängde där och led kommer rening och kraft.

Från krigsåren 1808—09 bevarar vår historia minnet av mången

tapper bragd, men också av mycken nöd, skam och vanära. Privatnyttan och njutningslystnaden hade gjort sig för breda också i många tongivande kretsar på bekostnad av den enkla tron och plikten. Uppvaknandet blev också bittert för vårt folk. Men krisen gick icke till döden, utan till en ny begynnelse och småningom till en stor vändning i vår andliga odling — en ny dikt, en ny sång, en fosterlandskänslans förnyelse, en ny uppfattning av vår historia och nya religiösa väckelser, som växte steg för steg. Skalden låter fritänkaren Döbeln vid Jutas i tacksamhet för segern brista ut i bekännelsen:

»Dock vet jag att, varthelst min tanke hunnit,
har ytterst dig den sökt och dig blott funnit,
du, i vars vilja livets banor gå.»

Och i decenniet efter 1809 skrevos icke allenast »Svea», »Manhem» och »Odalbonden», utan även »Var hälsad, sköna morgonstund», »Din spira, Jesu, sträcket ut» och »Du bar ditt kors, o Jesu mild». För folkväckelserna var detta decennium en såningstid. Skörden spirade upp under hela det följande halvseklet.

Ett krig verkar icke i och för sig någon andlig förnyelse, snarare tvärtom. Men erfarenheter som gripa djupt in i den enskildes själ kunna plöja upp marken, så att ett frö här eller där får växtkraft. Historien upprepar sig aldrig. Och vad 1940 skall få för en plats i våra hävder, det anar ingen.

Den väg kristendomen har att visa oss, är i varje fall tydlig nog. Vi måste göra vår enkla plikt för det rättas sak. Vi måste bevara vårt hjärta från hat och bitterhet och vara beredda till fredens och försonlighetens gärning, närhelst tillfälle därtill gives. Ty Guds rike är högre och vidare än all världens riken. Gud give genom den förnyande kraften från korset nytt liv i kyrka och samhälle!